

„TITO LEGSZÍVÓSABB ÜGYNÖKE” ■ *Lazar Brankov Magyarországon (1945–1956)*

„Brankov Lázár a jugoszláv hivatalos kémszervezet fővezetője volt Magyarországon. Több mint négy éven át Rajk Lászlótól, Pálffy [Györgytől] és az ügynökeiként beszervezett egyéb magyar kémek egész sorától folyamatosan szerezte be a titkos adatokat. Erre a tevékenységére közvetlenül Titótól kapott utasítást. Ő volt Tito legszívósabb ügynöke.”¹ A fenti idézetet az 1949 őszén megtartott Rajk-per vádiratában olvashatjuk. Úgy vélem, talán ez a rövid részlet is rávilágít arra a szerepre, amit Lazar Brankov játszott a jugoszláv–magyar kapcsolatok alakulásában. Továbbá arra, hogy tevékenysége mintegy lenyomatként magán viselte kora politikai eseményeit, ellentmondásait és a magyar–jugoszláv kapcsolatokban bekövetkezett változásokat.

A terjedelmi és időbeli korlátok miatt nem vállalkozhatok arra, hogy Brankov eseménydús életpályájának minden apró részletére kitérjek. Ezért ifjúkorának és világháborús tevékenységének rövid felvázolása után politikai pályájának legfontosabb, 1945 és 1956 közötti, magyarországi szakaszát vizsgálom. Ez volt az az időszak, amikor a Szövetséges Ellenőrző Bizottság mellett működő jugoszláv misszió első titkáráként, majd a jugoszláv diplomáciai képviselő vezető tisztviselőjeként, a magyarországi jugoszláv politikai emigráció vezetőjeként Brankov érdemi szerepet játszott a magyar–jugoszláv kapcsolatokban. Jelentőségét növeli, hogy a Rajk-per harmadrendű vádlottjaként fontos szerepet osztottak rá a per jugoszláv szálában.

Lazar Brankov azonban nemcsak aktora volt a kétoldalú kapcsolatoknak, de eseménydús életére vissza is hatottak a magyar–jugoszláv kapcsolatokban bekövetkezett változások. Mint ismeretes, a még viszonylag önálló külpolitikai mozgástérrel rendelkező demokratikus magyar vezetés őszintén törekedett arra, hogy javítsa a kapcsolatokat az ország déli szomszédjával. Josip Broz Tito, a világháborúban győztes jugoszláv partizánok marsallja, a Jugoszláv Kommunista Párt vezetője és az 1945. november 29-én kikiáltott

■
¹ Részlet a Rajk László és társai elleni bűnügy vádiratából. Zinner Tibor közread.: *Rajk László és társai a népbíróság előtt. 40 év távlatából... Az ún. „Kék Könyv” hasonmás kiadása.* Budapest, 1989, Magyar Eszperantó Szövetség, 17. [Eredeti kiadás: Budapest, 1949, Szikra.]

Jugoszláv Szövetségi Népköztársaság miniszterelnöke nagy népszerűségnek örvendett Magyarországon.² 1947. decemberi hivatalos budapesti látogatására fényes kellékek és kultikus díszletek között került sor. Látogatása megfelelő alkalmat jelentett ahhoz, hogy aláírják a magyar–jugoszláv barátsági szerződést (1947. december 8.), amely az első lépést jelentette azon bilaterális egyezmények felé, amelyeket Magyarország a többi, a Szovjetunió érdekszférájába tartozó kelet-európai állammal kötött. 1948 tavaszától azonban az eszkalálódó szovjet–jugoszláv konfliktusnak köszönhetően drámai mértékben megromlott a kétoldalú viszony. A Jugoszláviába irányuló világháborús jóvátételi szállítmányok felfüggesztése és a gazdasági blokádnak állandósuló propagandaharccal, elszaporodó határincidensekkel, a déli határszakasz műszaki megerősítésével, a magyar haderő létszámának növelésével és felszereltségének modernizálásával, továbbá a Jugoszlávia elleni katonai támadás állandó lebegtetésével párosult.³ Az „idegek háborúja”, a titói jugoszláv vezetés elleni rágalomhadjárat és nyomásgyakorlás részét képezte a már említett Rajk-per is. Mindezeknek köszönhetően az 1950-es évek elejére szinte lenullázódtak a magyar–jugoszláv kapcsolatok. 1953 tavaszától ugyan fokozatosan normalizálódtak a kétoldalú kapcsolatok (előbb államközi, majd pártvonalon), bár ezt megnehezítette Rákosinak a szovjet–jugoszláv konfliktus alatti példamutató jugoszlávellenes magatartása. Az elhúzódó folyamat részét képezte Rajk László és társai perének felülvizsgálata és Rajk László újratemetése (1956. október 6.).⁴ Az 1956-os forradalom és szabadságharc újabb elhidegüléshez vezetett a két

■
² Tito népszerűségével a magyar kommunista pártvezetés is tisztában volt. Rákosi Mátyás, a Magyar Kommunista Párt (1948-tól Magyar Dolgozók Pártja) titkára 1947. április 29-én Molotovval folytatott megbeszélésén a következőt mondta: „Meg kell mondanunk, hogy [Jugoszlávia] még a Szovjetuniónál is népszerűbb. Arról van szó, hogy a magyar nép a jugoszlávoktól nem fél, de az oroszoktól való hagyományos félelmet még nem sikerült megszüntetni.” Izsák Lajos – Kun Miklós szerk.: *Moszkvának jelentjük... Titkos dokumentumok 1944–1948.* Budapest, 1994, Századvég, 200.

³ A magyar–jugoszláv kapcsolatok alakulására lásd Ripp Zoltán: Példaképből ellenség. Magyar kommunisták viszonya Jugoszláviához. 1947–1948. In Ständeisky Éva szerk.: *A fordulat*

évei 1947–1949. Politika, képzőművészet, építészet. Budapest, 1998, 1956-os Intézet, 45–50.

⁴ A magyar–jugoszláv kapcsolatok normalizálódására lásd az alábbi forráskötet bevezető

tanulmányát: Kiss József – Ripp Zoltán – Vida István szerk.: *Top secret. Magyar–jugoszláv kapcsolatok 1956.* I. kötet. Budapest, 1995, MTA Jelenkorkutató Bizottság, 12–13.

Lazar Brankov és Rajk
László a Rajk-per
tárgyalásán

Brankov és Živko
Boarov a Rajk-per
tárgyalásán

ország között. Lazar Brankov azonban ekkor már nem tartózkodott Magyarországon, így az 1956 utáni időszak vizsgálata nem képezi tanulmányom tárgyát.

A kétoldalú magyar–jugoszláv kapcsolatok – és ezáltal Lazar Brankov magyarországi működése is – a mindenkori nemzetközi helyzet és az aktuális nagyhatalmi erőviszonyok függvényében alakultak. A második világháborút követően Kelet-Európában a Szovjetunió vált az első számú hatalommá. Magyarország esetében külön nyomatéka volt annak, hogy a Szovjetunió vezető szerepet játszott a Szövetséges Ellenőrző Bizottságban és az, hogy a szovjet csapatok magyarországi állomásoztatásával (hivatalosan az utánpótlást és az összeköttetést biztosították az ausztriai szovjet zóna csapatai felé) a Szovjetunió fizikailag is jelen volt az országban. Közvetlenül a világháború után olybá tűnt, hogy a titói Jugoszlávia Sztálin első számú szövetségese a térségben. Így érthető, hogy a magyar vezetés számára miért is volt fontos érdek a jószomszédi kapcsolatok ápolása. A szovjet–amerikai kapcsolatokban 1947-től, a Marshall-segély meghirdetésétől eszkalálódó superhatalmi konfliktus és a visszafordíthatatlan hidegháborús ellentét miatt Sztálin szorosabbra kívánta fogni a gyeplőt a Szovjetunió kelet-európai előudvarában. Tito önálló, balkáni regionális hatalmi törekvései ebbe már nem fértek bele; megérett tehát az idő a jugoszláv vezetés megregulázására. Sztálin azonban elszámította magát; a jugoszláv ellenszegülés újabb „mini hidegháborús” frontot nyitott a szovjet táboron belül. A szovjet–jugoszláv kapcsolatok csak Sztálin halála (1953. március 5.) után indultak óvatos normalizálódásnak. Az óvatos Tito jó menyasszonyként sokáig kérette magát, érdemi előrelépésre csak Hruscsov belgrádi „Canossa-járását” követően (1955. május 26. – június 2.) került sor. A magyar–jugoszláv kapcsolatok fokozatos javulására tehát ebben a keretben került sor.

Tanulmányomban levéltári források alapján, a fenti összefüggésekbe helyezve vizsgálom Lazar Brankov magyarországi tevékenységét. Forrásaim elsősorban a budapesti Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltárából származnak. A számos,

Brankovra vonatkozó irat közül⁵ főként a *Lazar Brankov* és a *Lazar Brankov és Zsivko Boarov* címmel nyitott vizsgálati dossziékat használok fel.⁶ Ezek a dossziék tartalmazzák a Rajk-per újrafelvétele során Brankovval végzett kihallgatások terveit, jegyzőkönyveit, az összefoglaló jelentéseket, valamint a Brankov önéletrajzeit és a rá vonatkozó vallomások egy részét. Részben itt találhatóak Brankov egyéb ügyekben tett vallomásai és a szabadlábra helyezés körülményeire vonatkozó iratok is. Munkámat megnehezítette, hogy a Rajk-perre vonatkozó 1949-es irategyüttes megsemmisült, megkönnyítette viszont, hogy a per teljes iratanyaga reprint kiadásban a széles olvasóközönség számára is elérhető, míg a per felülvizsgálati anyaga szintén megtalálható a Történeti Levéltárban.⁷ Brankov 1945 és 1948 közötti tevékenységére vonatkozóan haszonnal forgattam a Magyar Távirati Iroda könyvmegosztóját.

Brankov és Tito
Belgrádban (1948)

- ⁵ A levéltár elektronikus katalógusában egészen pontosan 108 Brankovra vonatkozó tétel szerepel.
- ⁶ Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára (ÁBTL), Budapest. 2.1. I/ 109 (V-143403) és I/109-a (V-143403/1).
- ⁷ A Rajk-per felülvizsgálati anyagai az alábbi jelzetek alatt találhatóak: ÁBTL 2.1. I/1. (V-142673) – I/1-e. (V-142673/5), valamint az *Összefoglaló a Rajk László és társai ügyében őrizetbe vett, elítélt, internált és rehabilitált személyekről*. I–III. kötet. ÁBTL 2.1. IX/6/1–3. Rajk-perre vonatkozó reprintkiadásra lásd az 1. lábjegyzetet.

napi jelentéseit,⁸ és a levéltári források mellett felhasználtam az 1989-ben Brankovval készített interjú szerkesztett változatát.⁹ Itt jegyzem meg azt is, hogy a Brankovval kapcsolatos levéltári kutatásaim folyamatban vannak – eddig a vonatkozó iratoknak megközelítőleg egyharmadát sikerült áttekintennem – ezért további levéltári kutatásaim több helyütt árnyalhatják a jelen tanulmányban felvázolt képet. Ezzel a megszorítással élve is úgy vélem, főbb vonalaiban sikerrel vázolhatom fel egy jugoszláv diplomata magyarországi „karrierjének” állomásait.

Lazar Brankov szerb nemzetiségű jugoszláv kommunista diplomata 1912. július 17-én a magyarok és szerbek által vegyesen lakott Óbecsén (Stari Bečej, Szerbia) született. Életének e korai szakaszáról meglehetősen kevés forrással rendelkezünk. A tehetős, több házzal is rendelkező, a vagyonát értékpapírokba fektető Brankov család az Osztrák–Magyar Monarchia felbomlását követően elszegényedett. Szülei ennek ellenére taníttatták, és a helyben elvégzett elemi iskola után Újvidékre (Novi Sad) küldték gimnáziumba. Az érettségi vizsga sikeres letétele után 1931-ben beiratkozott a belgrádi egyetemre, ahol négy félévig jogi tanulmányokat folytatott, de tanulmányait nem fejezte be.¹⁰ Több más kortársához hasonlóan egyetemistaként Brankov is nyíltan szimpatizált a kommunista eszmékkel, bár elképzelhető, hogy már korábban, gimnazistaként találkozott a baloldali tanokkal. Hallgatóként lett a jugoszláv kommunista ifjúsági szervezetnek, a SKOJ-nak (Savez komunističke omladine Jugoslavije) – vagy legalábbis egyik szervezetének – elnöke és lapjának szerkesztője. Nézeteivel nem volt egyedül. Visszaemlékezése szerint a mozgalom főleg az egyetem jogi és a műszaki karán rendelkezett erős támogatottsággal, de még a teológiai fakultáson is sokan szimpatizáltak a kommunista eszmékkel.¹¹

Egyetemi tanulmányait anyagi okokból nem folytathatta,¹² ezért két év után kénytelen volt visszatérni Óbecsére, ahol mint tisztviselő helyezkedett el a községházán. A kommunista eszmékkel továbbra is szimpatizált; részt vett a Haladó Ifjúság helyi szervezetének munkájában, majd vezette azt.¹³ Ebből az időszak-

■
⁸ Magyar Távirati Iroda (a továbbiakban MTI) „könyomatos” Hírek, Napi hírek, Kül- és belpolitikai kiadás [online]. [2010. március 17.] <http://www.mol.arcanum.hu/mti/opt/a090829.htm?v=pdf&a=start>

⁹ Bokor Péter: A harmadrendű vádlott. Párizsi beszélgetés Lazar Brankov egykori jugoszláv diplomatával. *Valóság*, 1989. 9. sz. 48–70.

¹⁰ Uo. 48.

¹¹ Uo.

¹² ÁBTL 2.1. I/109 (V–143403), 159.

¹³ Uo. 107.

■■■

ból magánéletére vonatkozóan is rendelkezünk némi forrással. A szintén óbecsai születésű Živko Boarov az Államvédelmi Hatóság számára Brankovról készített karakterisztikájában megemlíti, hogy 1940-ben egy vagyonos kereskedő lányát vette feleségül, amire minden bizonnyal a lány családjának ellenzésével került sor. Boarov ugyanis fontosnak tartotta kiemelni, hogy a kereskedő „emiatt kitagadta a lányát”.¹⁴ Más forrásból az ifjú asszony nevét is ismerjük: Nada Pecarski.¹⁵ Brankov magánélete azonban nem alakult szerencsésen. A világháborús illegalitás alatt feleségével nem találkozhatott, és pár hónappal a világháború vége után házasságuk fel is bomlott.¹⁶

Brankovot 1941-ben, közvetlenül Jugoszlávia megtámadása előtt tartalékos tisztként mozgósították. Visszavonuló és gyengén felszerelt ezredét a megszálló német alakulatok gyorsan szétverték, a katonákat fogságba ejtették. Néhány társával együtt Brankovnak rövid időn belül mégis sikerült kiszabadulnia és Óbecsére menekülnie. Bár kommunista múltja miatt a megszálló magyar hatóságok ismét táborba zárták, pár hét múlva feltételelesen szabadon engedték. Visszaemlékezése szerint szabadulását követően bekapcsolódott a partizánharcokba, és a Bácskában szervezett illegális akciókat. Az újvidéki razzia (1942. január) idején már nem tartózkodott a Vajdaságban. Miután nővére szintén kommunista szimpatizáns lányát letartóztatták, 1941 októberében Budapestre menekült, és a Thökölyaneum Veres Pálné utcai épületében húzta meg magát. 1942 elején a jugoszláv kommunista párt vajdasági bizottságának tagjai szintén a magyar fővárosba menekültek. Az itt megalakított új vezetőségnek Brankov is tagja lett. A világháború éveiben többször leutazott a Vajdaságba, ahol rölapokat, illegális újságot, folyóiratot terjesztett. 1943-ban a bácska-baranyai partizanalakulatok politikai biztosává nevezték ki. A felszabadulás Újvidéken érte, ahova az egyik harc alkalmával szerzett sebesülései miatt szállították. Így bizonyos szempontból a véletlennek is köszönhetette, hogy Ivan Rukavina tábornok vezetésével megalakult Vajdasági Katonai Hatóság katonai igazgatási osztályának vezetését bízták rá, ahol a

■
¹⁴ ÁBTL 2.1. I/110-a
(V-54381/1). 134.

¹⁵ ÁBTL 2.1. I/109 (V-
143403). 160.

¹⁶ ÁBTL 2.1. I/110-a
(V-54381/1). 134.

■■■

közigazgatási ügyekért és a közrendészetért (beleértve a rendőrséget is) volt felelős. Tisztségét 1945 februárjáig, a katonai hatóság megszűnéséig töltötte be.¹⁷

Habár a Belügyminisztérium Vizsgálati Főosztályán folytatott kihallgatásai során többször vallott világháborús partizántevékenységről, Brankov végig hallgatott a kommunista hatalomátvételt kísérő vajdasági megtorlásokban játszott szerepéről. Pavle Gerenčević és Bosa Klarić mellett tagja volt annak a rögtönítélő bíróságnak, amely 1944. november 17-én mintegy százötven halálos ítéletet hozott Újvidéken. A bíróság ítéletét azonnal végrehajtották. Tagja volt annak a Bácska és Baranyai Katonai Bíróságnak is, amely december 29-én 12 személy felett mondta ki a halálos ítéletet.¹⁸

A vajdasági katonai közigazgatás megszűnése után Lazar Brankov a Szövetséges Ellenőrző Bizottság mellett működő jugoszláv misszió első tagjai között 1945. március 10-én, tomboló viharban érkezett Debrecenbe.¹⁹ Mint ismeretes, jóvátételi igénye miatt Jugoszlávia és Csehszlovákia is missziót, pontosabban jóvátételi albizottságot tarthatott fenn.²⁰ Úgy vélem, Brankov kiválasztásában fontos szerepet játszott kommunista múltja, második világháborús partizán tevékenysége, de az is, hogy – mint azt már említettem – a világháború végén századosi rangban a Vajdasági Katonai Főhatóság bácska–baranyai terület katonai főbiztosaként szolgált. A Jugoszláv Kommunista Párt Központi Bizottsága ugyanis egy, a vajdasági viszonyokat jól ismerő emberre kért javaslatot a vajdasági pártbizottságtól.²¹ Így esett a választás az éppen Újvidéken tartózkodó Brankovra.

¹⁷ ÁBTL 2.2. I/109. (V–143403). 29. és Bokor: i. m. 49–51.

¹⁸ Mészáros Sándor: Újvidéki hideg hetek 1944-ben. *Regio*, 1994. 1. sz. 85., 89.

¹⁹ Bokor: i. m. 51.; Földesi Margit: *A megszállók szabadsága – a hadizsákmányról, a jóvátételről, Szövetséges Ellenőrző Bizottságról Magyarországon*. Budapest, 2002, Kairosz, 80. A SZEB üléseinek jegyzőkönyvei nyomtatásban olvashatók Feitl István

szerk.: *A magyarországi Szövetséges Ellenőrző Bizottság jegyzőkönyvei 1945–1947* (Budapest, 2003, Napvilág).
²⁰ A SZEB magyarországi felállítását a szövetséges

hatalmak és Magyarország közötti fegyverszüneti egyezmény (Moszkva, 1945. január 20.) 18. pontja írta elő. Szövege olvasható Romsics Ignác szerk.:

Magyar történeti szöveggyűjtemény. 1914–1999. I. kötet (Budapest, 2000, Osiris, 378–382).
²¹ ÁBTL 2.1. I/109 (V–143403). 30.

A misszió tagjaként Brankov kezdetben elsősorban gazdasági kérdésekkel, a jóvátétellel és az elhurcolt jugoszláv javak felkutatásával foglalkozott, majd 1946-os megalakulásától 1947 elejéig a jugoszláv Katonai Misszió titkára volt. Emellett intézte a sajtó- és a kulturális ügyeket, sőt a háborús bűnösök felkutatásával is foglalkozott.²² Már ekkor kapcsolatba került a demokratikus magyar vezetéssel, Dálnoki Miklós Béla miniszterelnökkel, Vörös János honvédelmi miniszterrel, Erdei Ferenc belügyminiszterrel. Az időközben a felszabadult Budapestre költözött misszió tagjaként, majd 1947-től vezetőjeként Brankov szinte valamennyi fontos rendezvényen megfordult azután is, hogy a párizsi békeszerződés aláírásával (1947. február 10.) jogilag befejeződött a SZEB magyarországi ténykedése. Brankov ugyanis a jugoszláv követ megérkezéséig ügyvivő volt, 1947 végén pedig követségi tanácsossá nevezték ki. Még a SZEB tagjaként a meghívottak között volt azon a díszvacsorán, amit Gyöngyösi János külügyminiszter a magyar–jugoszláv diplomáciai kapcsolatok felvétele alkalmából 1946. október 30-án adott.²³ Ő volt az, aki 1946. december 12-én közölte Gyöngyösi Jánossal, hogy a „belgrádi kormány örömmel fogadja Szántó Zoltánnak belgrádi magyar követté való kinevezését”.²⁴ 1947 márciusában Sloven Smoldaka követségi tanácsossal együtt ott volt, amikor Karlo Mrazović új budapesti jugoszláv követ átadta megbízólevelét a magyar külügyminiszternek.²⁵ Jelen volt akkor is, amikor a jugoszláv követségen 1948. április 17-én aláírták a jugoszláv–magyar jóvátételi megállapodást.²⁶ Tito 1947. decemberi látogatásakor Tildy Zoltántól átvehette a Köztársasági Érdemrend középkeresztje a csillaggal kitüntetését.²⁷

A diplomáciai események mellett Brankov több kulturális rendezvény fényét emelte személyes jelenlétével. Vezetésével tett tisztelgő látogatást 1945 novemberében a jugoszláv újságírók küldöttsége Kállai Gyula miniszterelnökségi államtitkárnál, és beszédet mondott a parlamentben 1947. március közepén rendezett jugoszláv esten. Beszédében rámutatott arra, hogy a „népellenes kormányok voltak az okai annak, hogy a jugoszláv és a magyar nép nem ismeri kellőképpen egymást”. Elismerte, hogy a

■ Uo.

²³ MTI, 1946. október 31. 39.

²⁴ MTI, 1946. december 13. 44.

²⁵ MTI, 1947. március 22. 29.

²⁶ MTI, 1948. április 17. 25.

²⁷ MTI, 1947. december 7. 24.

„magyar nép és Jugoszlávia népei a történelem folyamán többször voltak imperialista hatalmak áldozatai”, de az adott kor légkörét, ideológiai nyelvezetét tükrözve bízott abban, hogy ha a „magyar nép annak a jogfolytonosságnak az alapjára helyezkedik, amely Kossuthnál és Petőfinél kezdődik, akkor egy síkon találkozik Jugoszlávia népeivel, s a szabadságért, önállóságért, a demokráciáért vívott harcában a magyar nép Jugoszlávia népeiben mindig szövetségesre talál”.²⁸ A két ország közti kapcsolat valós dimenzióiról nyíltabban fejtette ki álláspontját a szegedi újságíróotthonban 1946 februárjában elhangzott pohárköszöntőjében: „Jugoszlávia pontot tett a múltra és új lapot nyitott a magyar–jugoszláv nép viszonyának történetében. [...] Ma Jugoszlávia barátjának lenni megtiszteltetés: aki Jugoszlávia barátja, az egyben a szabadság, a demokrácia és a haladás híve.”²⁹

Brankov pályája tehát töretlenül ívelt felfelé, abban a szovjet–jugoszláv kapcsolatok megromlása és az ennek következtében elmérgesedő magyar–jugoszláv viszony sem okozott azonnali változást. A követség munkatársaként Brankov hamar értesült az ellentétekről, és 1948 őszéig hűen követte a hivatalos jugoszláv álláspontot. Közéről tapasztalta meg, ahogyan az eszkalálódó jugoszlávellenes propaganda-hadjárat részeként a magyar hatóságok támadást intéztek óbcesei ismerőse, Živko Boarov sajtóattasé ellen (aki állását egyébként Brankovnak köszönhette).³⁰ Mint ismeretes, Boarov 1948. július 10-én szerelemfáltésból lelőtte az egyébként szintén jugoszláv állampolgárságú Miloš Moićot, a *Naše Novine* magyarországi délszláv lap munkatársát. A magyar hatóságok ügyéből szerettek volna egy monstre, jugoszlávellenes pert kreálni, de a zavaros ügy miatt ettől végül elálltak.³¹ Brankov még a Boarov kiadatását sürgető magyar jegyzék átadásának napján leutazott Belgrádba (1948. július 12.), és az Aleksandar Ranković jugoszláv belügyminiszterrel folytatott megbeszélésen – legalábbis visszaemlékezése szerint – kezeskedett Boarovért.³²

A magyar politikai vezetés számára a Boarov-ügy után újabb propagandalehetőséget jelentett, hogy Brankov vezetésével 1948. október 27-én a budapesti jugoszláv követség több munkatársa

■
²⁸ MTI Magyar Országos Tudósító, 1947. március 19. 22–23.

²⁹ A fogadásra Balázs Béla *Boszorkánytánc* című drámájának szegedi premierjét követően került sor. MTI, 1946. február 18. 13–14.

³⁰ ÁBTL 2.1.1/110. (V–54381). 10.

³¹ Boarov-ügyre lásd Kiss–Ripp–Vida: i. m. 54–57.; Rainer M. János: Sztálin és Rákosi, Sztálin és Magyarország 1949–1953. Az 1956-os Intézet évkönyve, 1998. 91–100.; Gellért Kis Gábor: Szerelmi gyilkosságból politikai gyilkosság? *História*, 1987. 3. sz. 27–29.

³² Bokor: i. m. 59–60.

nyíltan átállt a szovjet oldalra. A hivatalos indoklás szerint azért, mert a jugoszláv kommunista pártvezetés sem a Tájékoztató Iroda bukaresti határozata után, sem az V. pártkongresszust követően nem fogadta el a „testvéri” pártok bírálátát, hanem „alattomosan és hitványul harcolva” küzdött az ellen, hogy a „párt [értsd JKP] kíméletlen bolsevik önkritikával megszabaduljon hibáitól”, miközben azt hitték, hogy „ilyen módon még egy bizonyos ideig menteni tudják bőrüket”. A nyilatkozat külön kiemelte, hogy Titóék tőlük, „külföldön élő kommunistáktól azt követelték, hogy minden országban hozzunk létre illegális szervezeteket az áruló propaganda anyagának terjesztésére és az ő bomlasztó politikájuk népszerűsítésére”. E részlet később akár alapul is szolgálhatott ahhoz, hogy a Rajk-perben Brankovot a vádlottak padjára ültessék. A nyilatkozat végén, miután megörökönyödve hangot adtak annak, hogy a „történelemben még nem volt példa ilyen méretű felfuvalkodottságra és az önkritika ilyen hiányára”, szilárd meggyőződésüket fejezték ki, hogy „híven a nemzetköziség hagyományaihoz, Jugoszlávia hősi kommunista pártjának tagjai rendelkeznek azzal az erővel, hogy Jugoszláviát visszavezessék a világ kommunista pártjainak testvéri közösségébe”.³³ A nyilatkozatot aláíró hét emigráns között volt Ozren Krstonošić, a Tanjug budapesti irodájának vezetője és Branislav Doroslovački alkonzul is. Mindketten óbecsiek voltak, követségi állásukat személyesen Brankovnak köszönhatték.³⁴ Életrajzi adalékként említem meg, hogy az emigránsok nyilatkozatát Balassa Klára is ellátta aláírásával. Egyes levéltári források szerint Brankov menyasszonya volt.³⁵

Emigrálását követően Brankovot a többi emigránssal együtt Buda akkor még kietlennek számító részén, a hűvösvölgyi Szalonka utcában helyezték el. Ezt elsősorban biztonsági okok tették szükségessé, tartani lehetett ugyanis egy jugoszláv merényletkísérlettől.³⁶ A szovjet és a népi demokratikus országok, köztük Magyarország propagandája természetesen törekedett arra, hogy minden egyes átállást, átszökést minél hangosabban exponáljon. Céljuk ezzel is a jugoszláv vezetés lejáratása, belülről bomlasztása és a titói politika helytelen voltának kihangsúlyozása volt. Ennek

³³ MTI, 1948. október 27. 18–19.

³⁴ Ozren Krstonošić tevékenységéről lásd ÁBTL 2.1. I/27-a (V-148091) és I/27-b (V-148091/1) vizsgálati dossziékat. Branislav Doroslovačkíró: ÁBTL 2.1. IV/9 (V-148012).

³⁵ Balassa Klára más iratokban mint Brankov közeli ismerőse szerepel. A rá vonatkozó iratok megtalálhatóak: ÁBTL VII/637 (V-22083). Állítólag hasonló közeli kapcsolat állt fenn Brankov és Mirkovics Margit, illetve Kovács Erzsébet között. Személyükre vonatkozóan lásd ÁBTL 2.1. IV/29. 66. Kovács Erzsébet esetében: ÁBTL 2.1. IV/57 (V-54387). 54., 97.

³⁶ Gellért Kis: i. m. 28.

megfelelően Brankovot mint a jugoszláv emigráció fejét a magyar vezetés minden lehetséges módon felhasználta. Tito-ellenes népgyűléseken szólalt fel – többek között a Magyarországi Dél-szlávok Demokratikus Szövetségének bajai kongresszusán (1948. november 14.)³⁷ –, cikket írt a *Szabad Nép*ben és az emigránsok lapjában, a *Nova Borbá*ban. Interjút adott a *Déli Csillagnak*, a Magyar–Jugoszláv Társaság folyóiratának³⁸ és a Magyar Rádiónak,³⁹ ahol egyébként a szerb nyelvű adások tanácsadója is volt.⁴⁰ A számos beszéd, felszólalás, interjú közül a *Déli Csillag*ban 1948. november 11-én megjelent cikkből idézek részletesebben. Brankov az interjú során rámutatott arra, hogy a „Tito-klikk a jugoszláv nép érdekeit elárulva ma Jugoszlávia és Magyarország baráti együttműködését rombolja, s arra törekszik, hogy a jugoszláv népben sovíniszta szenvedélyeket lángra lobbantva gyűlölködést szítson a szomszédos népi demokráciák iránt”. Miközben a „Tito-csoport elárulja a nemzetközi munkásmozgalmat, elárulja Jugoszlávia és Magyarország népeinek kölcsönös testvéri együttműködését is”. Ilyen körülmények között Brankov szerint a „Magyar–Jugoszláv Társaság munkája különleges jelentőségűvé és fontosságúvá válik. [...] Ezt a munkát azonban csak akkor lehet eredményesen végrehajtani, ha a Társaság egyúttal következetes harcot folytat a Tito-csoport áruló politikája ellen, s mindent megtesz e politika leleplezésére”.⁴¹ A magyarországi jugoszláv politikai emigráció vezetőjeként a már említett bajai kongresszuson konkrétan kifejtette jövőről alkotott véleményét: „Egyetlen út áll előttünk [...] a sztálini út. Ezen az úton vezeti Rákosi Mátyás a magyar dolgozók millióit. Az az erő, amely eddig megsemmisített minden ellene törő erőt, meg fogja semmisíteni Titóékat is.”⁴²

³⁷ MTI, 1948. november 14. 21–22.

³⁸ MTI, 1948. november 11. 31.

³⁹ MTI, 1948. november 8. 21.

⁴⁰ ÁBTL 2.1. I/109-a (V–143403/1). 389.

⁴¹ MTI, 1948. november 11. 31.

⁴² MTI, 1948. november 14. 22.

1949 nyarán azonban Lazar Brankov pályájában is törés következett be. A Történeti Levéltárban őrzött iratok alapján feltételezem, hogy legkésőbb 1949 tavaszán megkezdődött a Brankovra vonatkozó terhelő adatok begyűjtése, sőt őrizetbe vételét is tervezték. Ezt és a letartóztatás konspiratív jellegét több forrás is alátámasztani látszik. Egy, a Živko Boarov vizsgálati dossziéjában található, 1949. május 12-én keltezett feljegyzésben Boarov

1947-es Magyarországra kerülésének körülményei kapcsán már úgy nyilatkozott, hogy „Brankov utasításai szerint dolgoztam. Brankov utasított arra, hogy abban a körben, ahol én forogtam, tehát írók, újságírók, művészek, kulturális téren, Magyar–Jugoszláv Társaság stb. szervezzék be, illetve építsék be embereket, akik Jugoszláviának fognak dolgozni”.⁴³ Továbbá Péter Gábor szerint Farkas Mihály 1949 kora nyarán a „Honvédelmi Minisztériumból telefonált Puskin szovjet nagykövetnek, és erélyes hangon kérte Brankov őrizetbe vételét”.⁴⁴ Habár az őrizetbe vétel okáról érdemi választ nem tudott adni, 1955-ös kihallgatásakor Berán Iván volt államvédelmi őrnagy a következőt vallotta: „1949 tavaszán egy alkalommal Péter Gábor utasítást adott, hogy ha Brankov egy tárgyalásról – Popivodával való tárgyalásáról van szó – kijön, azonnal vegyük őrizetbe.” Erre végül mégsem került sor, mert még azelőtt, hogy véget értek volna a megbeszélések, „Péter telefonált, hogy ne hajtunk végre az őrizetbe vételt”.⁴⁵ Mivel Pero Popivoda, a moszkvai jugoszláv politikai emigráció vezetője 1949. június elején a politikai emigráció hatékonyabb megszervezése miatt Magyarországon járt,⁴⁶ kézenfekvő, hogy ekkor Brankovval is találkozott.

Brankov letartóztatására végül 1949. június 21-én Moszkvában került sor, ahova Pero Popivoda meghívására utazott.⁴⁷ Moszkvában csalása valójában konspiratív céllal történt. Első alkalommal is itt hallgatták ki július 8-án és július 16-án. Már ekkor beismerte, hogy az UDB beszervezett ügynöke volt, azt viszont tagadta, hogy emigrálása Ranković utasítására történt.⁴⁸ Kihallgatása Magyarországra szállítása (1949. július 19.) után tovább folyt; azt Péter Gábor és Szarvas Pál mellett leginkább Szűcs Ernő vezette. Egy, 1954. október 19-i BM vizsgálati jelentés adatai szerint a kihallgatások során Brankov „összesen 31 UDB-ügynökről tett vallomást.” (Más dokumentumokban 33-34 név szerepel.)⁴⁹ Többek között Horváth (Hönigsberg) Ottó rendőr alezredestéről, Cseresznyés Sándorról, a BM sajtóosztályának vezetőjéről, Rex József külügyi tisztviselőről, Rex Tiborról, a Magyar–Jugoszláv Társaság munkatársáról, Ognyenovics Mihályról, az MDDSZ

⁴³ ÁBTL 2.1. I/110-a (V-54381/1). 17.

⁴⁴ Puskin azonban kitért Farkas Mihály javaslatára elől. ÁBTL 2.1. VI/1 (V-150028). 257.

⁴⁵ ÁBTL 2.1. I/109 (V-143403). 272.

⁴⁶ A három tagból és két póttagból álló vezetőséget 1949. június 8-án választották meg. MOL M-KS-276f-65/105. ő. e. 6.

⁴⁷ ÁBTL 2.1. I/109 (V-143403). 149. Rákosi Mátyás egyébként többször sürgette a szovjet hatóságokat Brankov mihamarabbi Magyarországra szállítása érdekében. Rainer M. János: i. m. 97.

⁴⁸ ÁBTL 2.1. I/1b (V-142673/2.) 42-43.

⁴⁹ ÁBTL 2.1. I/109-a (V-143403/1) 81.

szervezési titkáráról és Rob Antonról, a szervezet főtitkáráról. (Zárójelben jegyzem meg, egyes levéltári források arra utalnak, hogy Brankov aktívan segítette Rob Jugoszláviába szökését.)⁵⁰ Terhelő vallomásai alapján 12 főt vettek őrizetbe. A vallatótisztekben egyébként egyöntetűen az a vélemény alakult ki, hogy Brankov „összevissza hazudik és pl. elegendő egy teljesen ismeretlen személy nevének és egy-két fontosabb adatának ismertetése [...] ahhoz, hogy részletes »felvilágosítást« adjon az illetőnek az UDB részére végzett kémtevékenységről».⁵¹

Brankov kihallgatása kapcsán érdekes adalékként említem meg, hogy a volt jugoszláv követségi tanácsos azon kevesek közé tartozott, akik szökési kísérletet hajtottak végre. Erre 1949. július 31-én, a késő esti órákban került sor az ÁVH egyik budai, kihallgatásokra használt villájából.⁵² A sikertelen kísérlet után a Rajk-per harmadrendű vádlottjaként 1949. szeptember 16-án minden nehézség nélkül a vádlottak padjára ültették. A szeptember 6-án megfogalmazott vádirat három pontban emelt vádat ellene. Az első vádpont, a „demokratikus államrend megdöntésére irányuló szervezkedés vezetésének büntette” szerint összekötőként működött Rajk és Ranković között abban az összeesküvésben, amelynek célja a magyar kommunista vezetés likvidálása és egy jugoszlávbarát garnitúra hatalomra segítése lett volna. A második vádpont, a kémkedés szerint Brankov 1945-től aktív kémtevékenységet folytatott Magyarország ellen. 1947 nyarán pedig a magyarországi UDB főrezidensévé nevezték ki. A harmadik vádpontot, miszerint felbujtóként szerepe volt Miloš Moić meggyilkolásában, Brankov ekkor és később is következetesen tagadta. Mivel a fenti vádpontokban a bíróság bűnösnek találta, szeptember 24-én, az előre kiszabott büntetésének megfelelően életfogytiglani fegyházbüntetésre ítélték.⁵³

A börtönévek alatt, az 1953 tavaszától fokozatosan módosuló politikai légkörben Brankovot újfent többször kihallgatták. Több emigránstársa ügyében tett vallomást;⁵⁴ tanúként hallgatták ki többek között a Rajk-perben elítélt Sólyom László, Pálffy György és Szalai András perújításakor.

■
⁵⁰ ÁBTL 2.1. I/90-a
(V-142677/1). 18.

⁵¹ ÁBTL 2.1. I/1-d (V-
142673/4). 384–386.

⁵² Solt Pál szerk. biz. eln.:
Iratok az igazságszol-
gáltatás történetéhez. I.
kötet. Budapest, 1992,
Közgazdasági és Jogi
Könyvkiadó, 250–251.

⁵³ Zinner: i. m. 16–17.

⁵⁴ Kihallgatását tervezték
például Branislav
Doroslovački, Milutin
Stevanović és Ozren
Krstonošić emigránsok
perújrafelvételekor.
ÁBTL 2.1. I/109-a
(V-143403/1). 30.

A Sólyom László perújításakor a váci fogházban 1954. június 25-én felvett tanúkihallgatási jegyzőkönyvben Brankov úgy emlékezett vissza, hogy először 1946-ban találkoztak. A kihallgatás során vallotta, hogy „Jávorszky úgy tekintette, mint ügynökét”. Tagadta azonban, hogy bármilyen adatot kért vagy kapott volna Sólyomtól, és visszavonta 1950-ben tett terhelő vallomását, miszerint Sólyom Lászlót személyesen szervezte volna be. Indoklása szerint korábbi vallomását kihallgatója rábeszélésére tette, valamint azért, mert „lényegtelennek” tartotta a kérdést: „Arra gondoltam, hogy ha azt állítom, hogy Jávorszkynek adott adatokat, akkor is bűnös, és bűnös akkor is, ha azt mondom, hogy én szerveztem be.”⁵⁵

Pálffy György esetében a Belügyminisztérium Vizsgálati Főosztályán készült jelentésből (1954. június 12.) kiderül, hogy Pálffy a hűtlenség büntettét azzal követte el, hogy Brankovnak „sorozatosan átadta a honvédség bizalmas okmányait és adatait.”⁵⁶ A korábbi vizsgálat során Brankov arra is vallott, hogy „ő szervezte be Pálffy a jugoszlávok részére végzendő hírszerzésre, és hogy Pálffy Györgytől több esetben fontos kémadatokat kapott.”⁵⁷ Ezt azonban az újabb, 1954. június 25-én megtartott kihallgatásáról készült jelentés szerint azzal vonta vissza, hogy „ő csak letartóztatása után szerzett tudomást a szervezkedés létezéséről.”⁵⁸ A felülvizsgálat során bizonyítást nyert, hogy habár Pálffy György valóban kapcsolatban állt Brankovval és a jugoszláv követség más munkatársaival és részükre „több esetben adott tájékoztatást a Kat. Pol. tevékenységéről és a határőrizet munkájáról”, a kapcsolat hivatalos jellege miatt nem követhette el a hűtlenség büntettét.⁵⁹ Június 25-i kihallgatásakor Brankov még emlékezett arra, hogy „háborús népellenes ügyekben”, konkrétan Szombathelyi vezérezredes miatt több alkalommal tárgyaltak egymással.⁶⁰ Azt azonban nem tudta megállapítani, hogy azok kémadatok voltak-e. A kérdés pedig csak 1947 novemberéig bírt jelentőséggel, mert akkor a „két ország között kölcsönös segélynyújtási egyezmény jött létre és akkor kölcsönösen cserélték ki az adatokat”. Brankov ebből az időszakból a magyar hadsereg újjászervezésére vonatkozó szóbeli

■
⁵⁵ ÁBTL 2.1. II/1-a

(V-142756/1) 137–139.

⁵⁶ ÁBTL 2.1. I/14 (V-142674). 5.

⁵⁷ Uo. 7.

⁵⁸ Uo. 15.

⁵⁹ Uo. 17.

⁶⁰ Szombathelyi Ferenc (1887–1946) vezérezredes, a Honvéd Vezérkar főnöke. Az 1942-es újvidéki vérengzés miatt a népbíróság 1946-ban életfogytiglani börtönre ítélte. A magyar hatóságok az érvényes bírósági ítélet ellenére kiadták Jugoszláviának, ahol újból perbe fogták, és háborús bűnösneként kivégezték.

és írásbeli tájékoztatást kapott, de a körülményekre már nem emlékezett vissza. Vallomásában arra is kitért, hogy 1949-ben szembesítették Pálffyval, és kettejük közül ekkor Pálffy vallotta először, hogy Brankov szervezte be. Súlyom László esetéhez hasonlóan, a jugoszláv követségi tanácsos most sem tulajdonított különös jelentőséget a kérdésnek: „Mivel Pálffytól én is kaptam információkat, magam vállaltam, hogy én szerveztem be, lényegtelennek tartottam, hogy Jávorszky vagy én szerveztem be.”⁶¹

Az 1949-es vádak szerint sorozatosan informálta Brankovot Szalai András is. Többek között a készülő államosítási törvényről, a határvédelem megerősített pontjairól, a katonai akadémia létesítéséről és a hadsereg politikai csoportfőnökségének megalakulásáról. Emellett fontos állásokba helyezte a jugoszláv hírszerzés embereit. Sőt a vádak szerint Szalai András volt az, aki miután 1948 májusában zárt tárgyaláson megtudta, hogy a Tájékoztató Iroda jugoszlávellenes határozatot tervez elfogadni, erről tájékoztatta Brankovot.⁶² A felülvizsgálat során azonban bizonyítást nyert, hogy Brankov „Szalaival kémkapcsolatban nem állt, tőle kémjelentéseket soha nem kapott”. Igaz, hogy kettejük közt fennállt a kapcsolat, hiszen „Szalai volt az Országos Káderosztályon a jugoszláv ügyek felelőse”, de a hivatalos kereteket nem lépték át. Korábbi, hamis vallomását Brankov most is a rábeszéléssel és a kényszerítő körülményekkel indokolta.⁶³

Úgy vélem, kulcsszerepet kívántak Brankovra ráosztani Péter Gábor perében is, akivel Dózsa fedőnével állítólag szabályos kémkapcsolatban állt. Az általam elért források szerint a Péter Gábor-ügyben 1953. július 22. és augusztus 12. között háromszor hallgatták ki, de érdemi vallomást nem tett. Vallomásaiban szinte makacsul ismételte, hogy semmit sem tud, semmire sem emlékszik vagy éppen azt, hogy biztosan semmit sem állíthat.⁶⁴ Az ügyben a Budapesti Hadbíróságon 1953. december 24-én kelt ítélet indoklása szerint az ÁVH vezetőjeként Péter Gábor a Tájékoztató Iroda határozatáig „hivatalos kapcsolatban állott a budapesti jugoszláv követségre beosztott UDB-szervekkel, Jávorszkyval és Brankovval. Részükre folyamatosan átadott

■
⁶¹ ÁBTL 2.1. I/14-a
(V-142674/1). 284–286.

⁶² ÁBTL 2.1. I/3 (V-142676).
97–98.

⁶³ Uo. 211.

⁶⁴ ÁBTL 2.1. I/109-a
(V-143403/1). 418–426.

olyan államtitkokat képező adatokat is, amelyekről feletteseinek nem volt tudomásuk”. Többek között a Nagy Ferenc- és a Mindszenty-ügyre vonatkozó anyagokat, a magyar és a jugoszláv kormánydelegációk belgrádi és budapesti útjáról készített ÁVH-jelentéseket, valamint a belpolitikai helyzetről, a pártok egymáshoz való viszonyáról szóló szigorúan titkos államvédelmi adatokat. A kémkapcsolat részeként a hatóságok azt is felróták, hogy Péter Gábor „1948 tavaszán átadott Brankovnak több geológiai térképet a lispei olajmezőkre⁶⁵ vonatkozóan”. Az ítéletből azt is megtudjuk, hogy Brankov az „UDB-központba küldött kémjelentéseiben Péter Gábort Bogdán fedőnévvel jelezte, s jó hírforrásként jellemezte”.⁶⁶

A fenti tényállást a vádhatóság Brankov azon eredeti jelentéseiről készített hiteles fordítással bizonyította, amelyek Brankov letartóztatásakor kerültek az ÁVH birtokába.⁶⁷ A jelentések, pontosabban az UDB-nek küldött jelentések pizkozatai mellett, hogy alátámasztani látszanak a kémkapcsolatot, több megválaszolható kérdést is felvetnek. Az 1948. március 9-én készült jelentésben például Brankov Rajk Lászlóval folytatott megbeszéléséről számolt be. A megbeszélés végén „Rajk azt mondta, hogy a maga részéről rajta lesz, hogy az együttműködés Rankovics elvtárrsal való kelebíai megegyezés szellemében folytatódjon”.⁶⁸ Így joggal vetődik fel, hogy a jelentést tárgyi bizonyítékként miért nem használták fel Rajk László tárgyalása során, hiszen a magyar és a jugoszláv belügyminiszter találkozója egyik sarokköve volt a Rajk elleni vádakkak. Elgondolkodtató az is, hogy ha a pizkozatokat már Brankov letartóztatásakor valóban lefoglalták, Péter Gábor miért nem semmisítette meg legalább azokat, amelyekben rá is terhelő bizonyítékok találhatók. Gondolok itt arra a Dózsa fedőnévvel aláírt 1947. november 18-i iratra, amely tételes felsorolásban tartalmazza a Bogdántól kapott anyagokat.⁶⁹ Mivel az iratban szereplő felsorolás pedig szinte teljesen megegyezik azzal, amit Péter Gábor perének ítéletében olvasható, akár kiindulópontként is szolgálhatott a per során. Önmagában érdekes kérdést vet fel az is, hogy mi szükség volt Brankov és Péter Gábor

■
⁶⁵ Lispe ma
Lispezentadorján falu
része Dél-Zalában,
közel a magyar-
horvát-szlovén hármás
határhoz. Az itteni
kőolajmezőt 1937-ben
fedezték fel.

⁶⁶ ÁBTL 2.1. VI/1 (V-150028).
146. A tárgyalásra
tanúként egyébként
Brankovot is megidézték.
Uo. 72. Arra vonatkozó
forrást azonban
eddigi kutatásaim során
nem találtam, hogy
Brankov valóban részt
vett-e a tárgyaláson.

⁶⁷ ÁBTL 2.1. VI/1 (V-150028).
46., 171. Az iratokról
készített fotokópiák
és hiteles fordításuk
megtalálhatóak: ÁBTL
2. 1. I/109 (V-143703)
223–224.; 331/24–40.

⁶⁸ ÁBTL 2.1. I/109 (V-143703)
331/27.

⁶⁹ Uo. 223.

kémkapcsolatára, ha maga az ítélet indoklása is elismeri, hogy hivatalos kapcsolatban álltak egymással.

Amennyire szűkszavúan vallott Brankov Péter Gábor ügyében, annyira bőbeszédű volt fél évvel később. Rajk László rehabilitálását megelőző felülvizsgálatakor ugyanis újra elővették, és 1954. július 21. és 1955. február 18. között legkevesebb 20 alkalommal hallgatták ki. A hatóságokat elsősorban a magyar és Ranković jugoszláv belügyminiszter kapcsolata, valamint a jugoszláv hírszerzés magyarországi tevékenysége érdekelte. Különösen az 1947-es kelebiai találkozó, ahol állítólag Brankov tolmácsként fordította a jugoszláv belügyminiszter utasítását, miszerint Rajknak és csoportjának a „feladata az kell, hogy legyen, hogy eltávolítsák a mai kormányt és a Párt vezetőit”. Cserébe Rajk számíthatott arra, hogy „komoly segítséget fog kapni Titótól, hogy átvehesse a Párt és a magyar kormány vezetését”.⁷⁰ A felülvizsgálat során azonban igazolást nyert, hogy bár 1947 decemberében valóban sor került Rajk és Ranković találkozására a kelebiai vasútállomáson, de a megbeszélésen „általános problémákról volt szó,” és „nem lépte túl az akkori szokásban lévő megbeszélések keretét”. A felülvizsgálat során az is bebizonyosodott, hogy „Rankovics nem adott Rajknak utasítást a szovjetellenes blokk megteremtésére és a népi demokratikus kormányzat megdöntésére és a vezetők likvidálására”.⁷¹

A további vádak szerint Brankov 1945 óta kémkedett a jugoszláv hatóságoknak, és vezette az UDB követségi rezidentúráját. Emigrálására Tito és Ranković utasítására került sor, kémkedését a későbbiekben is folytatta. Brankov még 1955 novemberében is azt vallotta, hogy elsősorban gazdasági és belpolitikai híreket, pártokról szóló anyagokat és összefoglaló jelentéseket továbbított. Katonai természetű ügyekkel nem foglalkozott; az a katonai attasé feladata volt.⁷²

A fentiekkel kapcsolatban megjegyzem, hogy ha a szó hagyományos értelmében vett beszervezésekre és kémkedésre (mint Szűcs Ernő esetében)⁷³ a valóságban nem is került sor, a korszakban magától érthető volt, hogy a kommunista pártok „elvtársi kötelességüknek érezték”, hogy saját országukra vonatkozó infor-

⁷⁰ Zinner: i. m. 108.

⁷¹ ÁBTL 2.1. I/1 (V-142673). 92.

⁷² ÁBTL 2.1. I/109-a (V-143403/1). 377–382.

⁷³ Huszár Tibor: *A pokol malmai. Szűcs Ernő ÁVH-s ezredes ügye és elágazásai 1946–1955. Dokumentumok, interjúk Szűcs Ernő tevékenységéről, a tetteitársak és áldozatok vallomásai.* Budapest, 2009, Corvina, 43.

mációkat szolgáltatassanak a testvéri pártok és különösen a szovjet kommunista párt felé. Péter Gábor például magától értetődőnek tartotta, hogy Brankovon keresztül a háborús bűnösök felkutatásáról, a jugoszláv területen végzett olajfúrásokról, a belpolitikai helyzetről vagy éppen a Belgrádból hazatérő magyar kormányküldöttség hangulatáról számoljon be a jugoszláv elvtársaknak. (Bár életfogytiglani büntetését töltve azt már sérelmezte, hogy ezt a gesztust a jugoszlávok vajmi kevéssé viszonyozták.) Saját kezű feljegyzéséről 1954. szeptember 9-én készült gépelt átiratában azt sem tartotta elképzelhetetlennek, hogy a magyar és a jugoszláv belügyminisztérium között létrejött valamilyen hivatalos együttműködési megállapodás. Különösen azért, mert amikor „1948 áprilisában az ÁVH küldöttséggel kint [Belgrádban – a szerző megj.] jártam, utána készült egy tervezet az ÁVH és az UDB együttműködéséről”. Szövege pedig azzal kezdődött, hogy a „két kormány szerződésének a folyománya képpen a két belügyminisztérium, illetve az ÁVH és az UDB együtt fog működni a kölcsönös segítségnyújtás alapján”.⁷⁴ Ügyének 1957-es perújításakor a Legfőbb Ügyészségen készült jegyzőkönyvben pedig mindössze annyit ismert el, hogy „1945-től kezdődően a Tájékoztató Iroda határozataig kölcsönösen támogattuk egymást, és ez a támogatás elsősorban a háborús bűnösök kérdésére korlátozódott”.⁷⁵ Egybehangzóan vallott a kérdésről 1955. november 3-án Lazar Brankov is. Újfent megjegyezte ugyanis, hogy létezett egy magyar–jugoszláv megállapodás, amelynek értelmében az „egymás területére vonatkozó megszerzett anyagokat kölcsönösen ki kellett cserélni.” Ezért „PÉTER [kiemelés az eredeti iratban – a szerző megj.] Gábortól, az ÁVH akkori vezetőjétől kaptam adatokat, melyeket én továbbítottam Belgrádba”. Brankov azonban arról is vallomást tett, hogy Péter Gábortól olyan adatokat is kapott, amelyek „már túlmentek a megegyezés keretein. Ilyenek voltak pl. a Magyarország belpolitikai helyzetére vonatkozó adatok”.⁷⁶

Arra is fel szeretném hívni a figyelmet, hogy miként a Rajk-per idején, úgy a felülvizsgálat során is érezhető volt az adott politikai légkör, ami előre meghatározta az elérni kívánt végeredményt. Az

⁷⁴ ÁBTL 2.1. I/109 (V–143703). 282.

⁷⁵ ÁBTL 2.1. VI/1-a (V–150028/1). 4/a. Ilyen együttműködésre Brankov is utal Szalai Andrásról írt saját kezű feljegyzésének gépelt változatában (1954. szeptember 5.). Eszerint az 1944. márciusi sátorlajújhelyi börtönlázadásban játszott szerepe miatt a jugoszláv katonai miszsió nevében kérelemmel fordult az Államvédelmi Hatósághoz. Azzal az indokkal, hogy a nyilasok megsemmisítették vagy Nyugatra hurcolták a vonatkozó archívumot, használható segítséget nem kapott. ÁBTL 2.1. I/109-a (V–143403/1). 255.

⁷⁶ ÁBTL 2.1. I/109-a (V–143403/1). 382.

általam áttekintett levéltári források alapján úgy látom, ez gyakran Brankovot is nehéz helyzetbe hozta. Vallomásaiban fenntartotta a perben betanult állításokat: Rajk Lászlóra még 1954 augusztusában is tett terhelő vallomást – a magyar belügyminisztert olyan személynek festve le, aki „nem volt kis mértékben megmérgezve Tito-méreggel” –, és ismételte a kelebiai találkozó 1949-es változatát.⁷⁷ A vallatótiszteknek így nem ritkán úgy kellett rávezetni, hogy a párt most milyen vallomást vár el tőle.

Különösen zavaros maradt emigrálásának körülménye: egyszer saját elhatározásából, másszor Ranković utasítására került rá sor. 1954. szeptember 1-jén például arról írt a Belügyminisztérium Vizsgálati Főosztályán, hogy már a JKP V. kongresszusának idején (1948. július 21–28.) meghozta döntését. 1948 augusztusának elején pedig az SZKP KB-hoz intézett levelében „elítéltem Tito politikáját és kijelentettem, hogy mint kommunista feltétel nélkül rendelkezésére bocsájtom magamat a Tito elleni harc céljából”.⁷⁸ Szeptember 14-i feljegyzésében azonban minderre már Ranković utasítására került sor. Azért, mert Jugoszlávia számára „legfontosabb [volt] azt tudni, hogy milyen szándékai és tervei vannak a Szovjetunióval Jugoszláviával kapcsolatban”.⁷⁹ Mindezt részletesebben a már említett, 1955. március 3-i vallomásában fejtette ki. Eszerint 1948. október első napjaiban, mikor jelentéstételre Belgrádba utazott, a jugoszláv belügyminiszter kifejtette, hogy „igen nagyszámú emigráció van kialakulóban a népi demokratikus országokban”. Ezért „rendkívül fontosnak” tartotta, hogy megismerjék az emigráció tevékenységét, különösen azt, hogy a „T. I. milyen módon irányítja az emigráció munkáját”. Emiatt azt is szükségesnek tartotta, hogy az „emigráció vezetésében egy olyan személy legyen, aki ismeri az emigráció tevékenységét” és aki „tudja róla tájékoztatni a jugoszláv kormányt”. Természetesen, az erre alkalmas személyt Brankovban látta, aki el is fogadta az utasítást.⁸⁰

Brankovot azonban, legalábbis fenti vallomása szerint, mégis elfogta a kétely. Így arra az elhatározásra jutott, hogy önszántából fog emigrálni. Kihallgatója előtt elhatározását azzal indokolta,

⁷⁷ ÁBTL 2.1. I/1-d (V–142673/4). 319.

⁷⁸ ÁBTL 2.1. I/109-a (V–143403/1). 224–225.

⁷⁹ Uo. 275–276.

⁸⁰ Uo. 386–387.

hogy „ha visszautasítottam volna RANKOVICS [kiemelés az eredeti iratban – a szerző megj.] megbízását, akkor azonnal letartóztattak volna, míg viszont a másik esetben, hogy ha végrehajtom az utasítást, lebukásom esetén hasonló sors várt volna rám”.⁸¹ Az általam áttekintett iratok alapján valószínűsítem, hogy az a forгатókönyv, miszerint Brankov a jugoszláv kormány utasítására emigrált, Rákosi Mátyástól származott. Utasítására Péter Gábor Brankov első magyarországi kihallgatásakor (személyesen Péter Gábor csak ebben az egy esetben hallgatta ki) közölte vele, hogy a „fenti körülményről a pártnak biztos tudomása van, és ismerje ezt el”. Kihallgatásakor Péter Gábor arról is vallott, hogy Rákosi már Bjelkint is sürgette, hogy szerezzen erről szóló egyértelmű vallomást, de a szovjet altábornagy „nem volt hajlandó eleget tenni Rákosi ilyen irányú kívánságának”.⁸²

A Belügyminisztérium Vizsgálati Főosztályán 1956. március 19-én keletkezett jelentés végül megállapította, hogy Rajk, Pálffy és Brankov valóban kapcsolatban állt egymással, de ez „nem lépte túl a hivatalos érintkezés szokásos módját”.⁸³ Brankov egyébként a felülvizsgálat során visszavonta 1949-ben, kényszerítő eszközök hatására tett terhelő vallomásait. A felülvizsgálat adatai kevés eltéréssel alátámasztották viszont azt a megállapítást, hogy Brankov 1948 őszéig aktív kémtevékenységet folytatott. Ezt egyébként Brankov végig következetesen vallotta. Tagadta viszont azt, hogy Miloš Moićot az ő felbujtására gyilkolták volna meg. Mivel az ekkor már szabadlábon lévő Boarov is fenntartotta korábbi vallomását, a tényállás nem változott.⁸⁴ Tovább bonyolítja a képet Brankov 1955. november 3-i vallomása, miszerint 1948. július 13-án (tehát már a gyilkosság után) közölte Boarovval, őt bízzák meg Moić likvidálásával. Majd ugyanott elképzelhetetlennek tartotta, hogy egy olyan exponált személyt bizzon meg a terv végrehajtásával, mint amilyen a követségi sajtóattasé.⁸⁵

A felülvizsgálat fenti ellentmondásaira magyarázatot adhat, hogy Brankov még mindig magánzárkában raboskodott, elítéltekkel, külső személyekkel nem érintkezhetett, a politikai fejleményekről nem kapott tájékoztatást. A fenti, március 19-én

■
⁸¹ Uo. 387.

⁸² ÁBTL 2.1. VI/1 (V-150028). 254/a.

⁸³ ÁBTL 2.1. I/1 (V-142673). 91.

⁸⁴ ÁBTL 2.1. I/109-a (V-143403/1). 331–332.

⁸⁵ Uo. 403., 406.

kelt jelentés szerint rendkívül befolyásolható volt, kihallgatásain „minden alkalmat megragadott, hogy a jugoszláv vezetőket kompromittálja”. Hamis vallomások megtételére könnyen rá lehetett bírni. Sőt az 1949-es perhez hasonlóan vallomásait a különböző jelekből, a „kihallgató magatartásából és a feltett kérdésekből” kiindulva a felülvizsgálat során is napról napra változtatta. A börtönben egyébként állandóan olvasott, főként történelmi és földrajzi tárgyú könyveket, továbbá németül, angolul és franciául tanult. A börtönének az egészségét is megviselték. 1954 őszén aranyérrel műtötték, mindkét kezén fagyási sérülések jelentek meg.⁸⁶ Unokaöccse, Branislav Živkov – akit egy 1956. április 9-én kelt környezettanulmány az ÁVH egyik legjobb, jugoszláv vonalon dolgozó kémjeként nevezett meg⁸⁷ – többször megpróbálta meglátogatni, de személyesen csak azután találkozott, hogy Brankov a Rajk-per egyedüli vádlottjaként 1956. április 3-án elnöki kegyelemmel szabadult. Ügyében, bár azt Brankov személyesen is kérte, perújítási tárgyalásra nem került sor. A Magyar Népköztársaság Elnöki Tanácsa 1956. szeptember 6-án kelt határozatában „kegyelemből” mentesítette a „büntetett előléthez fűződő hátrányok alól”.⁸⁸ Szabadulását követően pár hétig Budapesten élt. Az illetékes hatóságok talán nem nézték jó szemmel, hogy túl sokat tudott és exponáltságaival, emigrálását követő nyilatkozataival Tito érzékenységet is sérthette. Így Győrött kellett letelepednie. Anyagi kártalanításként egy berendezett lakást kapott, és csoportvezetőként a Győr-Sopron Megyei Könyvtárban helyezték el. Rajk László újrateremtésén sem vehetett részt. Az 1956-os forradalom és szabadságharc alatt állítólag a helyi írószövetségben kijelentette, hogy „ellenkormányt kell alakítani”.⁸⁹ A forradalom bukása után, november 9-én Ausztriába emigrált, végül Franciaországban telepedett le. Ügyében érdemi döntés később sem történt. Habár a belügyminisztérium 1962-ben javasolta a perújítást,⁹⁰ mivel amúgy is emigrációban élt, 1963-ban végül olyan döntés született, hogy ügyében sem perújítási nyomozást, sem tárgyalást nem tartanak. Brankov ekkor már tartósan Franciaországban telepedett le. 1970-ben kérte,

⁸⁶ Uo. 332–333.

⁸⁷ Uo. 335.

⁸⁸ ÁBTL 2.1. I/109. 335/41.

⁸⁹ ÁBTL 3.1.2 M-31483. 99.

Az esetről egy 1957. március 9-én felvett hálózati jelentés számolt be. Az ügynök forrása pár nappal később finomított korábbi információján, és már csak valamiféle „tanácskozó testületről” beszélt. Uo. 108.

⁹⁰ ÁBTL 2.1. I/109 (V-143403). 339.

■■■

hogy vegyék fel a Francia Kommunista Pártba.⁹¹ 1987-ben Aczél György meghívására látogatott először vissza Magyarországra. Kérésére ekkor a Legfelsőbb Ügyészség igazolta, hogy a magyar törvények értelmében nem minősül büntetett előéletűnek.⁹² 1998-ban, a Rajk-per 50. évfordulóján Göncz Árpád köztársasági elnök magas kitüntetésben részesítette.⁹³

■
⁹¹ Uo. 339.

⁹² Solt: i. m. III. kötet. 239.

⁹³ Az információ for-
rása: <http://www.audioifotoarhiv.com/gosti%20sajta/LazarBrankov.html>.
[2010. 10. 25.]

■■■

